

Zitierhinweis

Hlaváček, Ivan: Rezension über: Fanny Münnich, Der sächsische Adel an den Universitäten Europas. Universitätsbesuch, Studienalltag, und Lebenswege in Spätmittelalter und beginnender Frühneuzeit. Teilband 1, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2020, in: Český časopis historický, 2021, 4, S. 928-932, <https://recensio-stag.orax.syslab.com/r/e96240528f9144b69ee1dceca995746e>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

(Bolzano), o podnětech architektury v Kolíně nad Rýnem (Wetzlar), o hypotetických úvahách některých autorů (Lemgo), jindy o řešení předznamenaném samotným Petrem Parlěrem (Landshtut), o podobnosti kamenických značek (Havelberg) nebo o „parléřovské“ notě (tumba Günthera XXV. ze Schwarzburgu). Na druhé straně autor vítaně poskytuje o zvolených sakrálních stavbách či skulpturách podrobné poučení včetně historického začlenění lokalit do širšího kontextu lucemburské epopeje. Tu všude vystupuje do popředí Kuthanův celoživotní zájem o zkoumané památky, jež také sám ve svých působivých fotografiích zachytil. Pozorný čtenář zde rovněž nalezne poučení, které by jinak nesnadno získával. Pars pro toto tu uvedu paralely k autoportrétu Petra Parlěře v Landshtutu (busta mistra Hanse von Burghausen) a Halle an der Saale (busta mistra Conrada Enbecka).

Dominantní uměleckou oblastí Kuthanova zájmu od počátku byla a zůstala architektura, avšak ani skulptura nepřišla v jeho díle zkrátka. Platí to zejména o náhrobcích přemyslovských panovníků v pražské katedrále, jmenovitě o tumbě Přemysla Otakara I., o níž lze takřka bezpečně říci, že ji celou zhotovil mistr Parlěř. Přesto zařazení stručné čtvrté části o „krásných“ madonách a pietách tzv. internacionálního slohu z knihy poněkud vybočuje a je tak spíše ukázkou autorovy snahy neponechat stranou nic, co by z jeho úhlu pohledu mohlo posílit nosnou konstrukci celé knihy, a to nejen o parléřovském mýtu, ale i o skutečném parléřovském fenoménu v dějinách středoevropských (v autorově pojetí bezmála celoevropských) dějin středověkého umění. V čem spočíval „parléřovský“ mýtus Jiří Kuthan výslovně neobjasnil. Pokud jím měl na mysli předchozím bádáním rozmlžený obraz působení rozvětvené parléřovské huti na území celé římské říše, v němž tu a tam zazáří její průkazně doložená díla, tak to ani nebylo třeba. Parléřovský mýtus bude tak dále vzbuzovat pozornost a vyvolávat nové otázky i přístupy.

František Šmahel

Fanny MÜNNICH

Der sächsische Adel an den Universitäten Europas. Universitätsbesuch, Studienalltag und Lebenswege in Spätmittelalter und beginnender Frühneuzeit

Teilband 1 und 2. Quellen und Forschungen zur sächsischen und mitteldeutschen

Geschichte 45. Sächsische Akademie der Wissenschaften Leipzig.

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2020, 1351 s., ISBN 978-3-515-12546-8.

Německá (tištěná) disertace je pojem. Jak pokud jde o výběr témat, tak také (a někdy ještě více) svým rozsahem i zpracováním. Předložený spis – a je to třeba vytknout už na počátku – je toho nejlepším příkladem v tom dobrém slova smyslu. Než bude možné přejít ke konkrétnímu představení díla, které má výrazně širší význam než by jeho titul naznačoval (i když i ten je dostatečně nosný sám o sobě), je potřebí několik obecnějších slov o tom, jak situace vyhlíží na naší domácí scéně.

Dějiny univerzit, školství a kultury tvoří při veškeré autonomnosti jejich jednotlivých fenoménů významný vyšší, samostatný celek historického bádání, který má svou bohatou a doslova nevyčerpatelnou nabídku témat historických i historiografických a to jak regionálních, tak obecných. V tomto kontextu jde o to první. Univerzity jsou nezpochybní-

telným obecným tématem, které propojuje nejen v tomto případě dějiny regionální s dějinami evropskými. A možno říci, že jde opravdu o téma jako stvořené pro srovnávací dějiny vlastně i v širším než evropském kontextu. Ale zůstaňme v jeho rámci. Trochu mechanicky lze konstatovat, že univerzitní dějiny se mohou členit do tří základních více či méně autonomních složek. Jsou to právní a správní dějiny jednotlivých institucí různě zasazené do obecného vývoje, dále dějiny univerzitní vzdělanosti či lépe učenosti tu či onde tradované či recipované, a posléze vnitřní dynamika života jedné každé univerzity v rámci té které regionální – národní společnosti.

V kontextu tohoto posledního segmentu je významným pracovním polem studentská, méně i učitelská peregrinace, při níž v 13. století jde nejdříve o jednotlivé osoby, pak o desítky osob, jejichž počty ale narůstají záhy na stovky, aby z nich byly počínaje 14. stoletím posléze tisíce až desetitisíce jedinců různého sociálního statutu, které křižovaly latinskou Evropou na proslulá učiliště, aby se posléze (případy, že osoby, které pak na nich zůstávaly jsou poměrně řídké, i když mohou být významné) zpravidla vracely do své domoviny a dle efektu svých studií získávaly více či méně důležitá místa ve společnosti a tvořily tak podstatnou část jejich duchovních elit.

Tato časově limitovaná peregrinace vzbuzuje značnou pozornost z různých stran a otázky, resp. odpovědi na ni vznášené výrazně přispívají nejen k plastičnosti našeho obrazu minulosti, ale i k zřetelnějšímu a prohloubenějšímu chápání obecného kulturního, ale i politického vývoje. V obecné literatuře a ovšem i v českých poměrech je této otázce věnována dlouhodobě značná pozornost, kterou lze sledovat už od 19. století, nicméně jde o téma takřka nevýčerpatelné. Jedinečný podklad pro obecné poměry vytváří již řadu let zejména Rainerem Schwingesem na bernské univerzitě budované Repertorium academicum Germaniae (RAG), do něhož je pochopitelně vpracována i česká látka.

V českých poměrech šlo nejdříve o pouhé seznamy dle jednotlivých, zpravidla vydaných univerzitních matrik v okolních zemích, k čemuž se postupně připojovalo stručnější či zevrubnější statistické hodnocení, které více nebo méně přihlíželo k domácím politickým, kulturním a ovšem i církevním poměrům té které doby. Stačí tu pro oživení paměti připomenout alespoň profilová jména počínaje Ferdinandem Tadrou, Václavem Flajšhansem, Josefem Vítězslavem Šimákem, přes Karla Hrdinu či Marii Ludmilu Černou-Šlapákovou, Otakara Odložilíka nebo Františka Hrubého až k Miroslavu Trucovi, Františku Šmahelovi či Jiřímu Stočesovi a nejnověji k Libuši a Vladimíru Spáčilovým resp. Mladě a Martinu Holým. Zejména ale práce posléze jmenovaných, F. Šmahela (vedle těch cizojazyčných a v seznamu uváděných) a J. Stočese, by byly autorce k užítku, stejně jako z prací obecných kniha Pearl Kibre o univerzitních národech.¹ Velmi mnoho je ovšem i v jiných českých pracích, tak zejména v Rukověti humanistického básnictví, i když tam je třeba tyto cenné údaje pracně vyhledávat. A ovšem k nedocenenému Zikmundu Wintrovi. K nějaké syntetičtější práci ale u nás zatím nedošlo (neboť jinak svého času užitečnou výše citovanou knihu F. Tadrý za ni přece jen nelze považovat). Doufejme tedy, že níže představovaná kniha se k podobné práci stane alespoň v nějakém směru impulzem.

1 Pearl KIBRE, *The nations in the mediaeval universities*, Cambridge Mass. 1948.

Autorka se úspěšně snaží vystihnout dynamiku procesu získávání vyšších forem vzdělání poskytovaného univerzitami (akademiemi) významné části saské společnosti. Děje se tak zmapováním a vyhodnocením rozsáhlého *sit venia verbo „europaweit“* rozptýleného materiálu v rozpětí sice více než tři staletí, ale vzhledem k této dynamice s pochopitelným důrazem na pokročilém 15. a návazném 16. století. Tento materiál se poněkud zjednodušeně řečeno skládá ze dvou základních komponentů. Jsou to v první řadě prameny produkované jednotlivými univerzitami. V podstatě jde o seznamy scholárů těchto univerzit, vzniklé z jejich evidenčních, zejména finančních potřeb a ovšem také z nutnosti mít evidenci o osobách, kterým byly uděleny příslušné vzdělanostní stupně. Tyto matriky mají vzhledem k potřebám svého držitele a v závislosti na pečlivosti je vedoucích úředníků ovšem různý stupeň schopnosti výpovědi v tom smyslu, do jaké míry je ten či onen v nich evidovaný jedinec, případně skupina, charakterizován geograficky či sociálně.² Mimo to existují vedle matrik ovšem různé další minoritní univerzitní prameny, ty ale přinášejí v tomto kontextu využitelné údaje jen v omezené míře.

Druhá skupina pramenů postrádá základní provenienční sevěřenost a je natolik různorodá, že je stručně v podstatě nespecifikovatelná. Nicméně je třeba základní okruhy aspoň naznačit. Lze ji členit do dvou skupin. První vytvářejí prameny vycházející bezprostředně z vůle vydavatelovy (tedy svým způsobem jde o ego-dokumenty), druhá přináší odraz nejrozličnějších aktivit takové osoby v jejím veřejném i soukromém životě ve všech ostatních úředních – diplomatických i neúředních písemnostech od korespondencí až po erbovníky a štambuchy. A pokud jde o osoby jako vlastníky knih, je v jednotlivých biogramech dle možnosti podána příslušná informace. Výraznější souhrn v partii výpravně bych velmi uvítal.

Proč se o těchto pramenech zmiňují, má svůj smysl. Autorka se totiž s udivující vynalézavostí a pracností snažila postihnout nejen ty prameny univerzitní, ale v maximální možné míře i ty ostatní (nepublikovaný materiál čerpala ze 14 archivů resp. Knihoven, často ovšem v desítkách tam uložených fondů). To se v podstatě týká i literatury (na některé, zejména české lakuny je ale upozorněno výše) a to až po snad nejzapadlejší články v lokálním saském, zejména vlastivědném tisku. Pouhým odhadem jde o dobrých 2500 titulů (v řadě případů jde ovšem nepochybně o práce marginální, nicméně i tím byla udělena práce pro ty, kteří přijdou po ní) vedle více než pěti set titulů edic a starých tisků.

Už jen stručná probírka biografickými hesly, která naplňují druhý svazek, ukazuje, že jejich prameny mají své limity, tzn., že mezi hesly vznikají velké rozdíly. Ty jsou sice většinou dány významem oněch osob, ale leckdy i nedostatkem dokladů. Celkem jde o 1925 hesel od několikařádkových po několikastránkových, v nichž se autorka snaží podat co nejzřetelněji strukturovaný profil jejich nositelů.

Hlavní pozornost je třeba soustředit na svazek první, který podává zpracování sebrané saské materie. Tomu ale předdeslala autorka vítaně řadu šíře koncipovaných kapitol, v nichž se vyrovnává s obecnými problémy, jež o studentské peregrinaci pojednávají, aby to mohla následně aplikovat na svůj materiál. Lze bez nadsázky říci, že jde o problematiku podávající

2 Tu stačí upozornit na J. Pacquetův 65. sešit v Génicotově *Typologie, des sources du moyen âge occidental*, věnovaný univerzitním matrikám.

v rámci výše uvedeného tématu, totiž studentské peregrinace, mimořádně zdařilé poučení. To ovšem neplatí jen pro saskou historiografii, ale vzhledem k tomu, že autorka si obstarala nejen vynikající znalosti obecné literatury jako předpoklad úspěšného zvládnutí konkrétní dílčí látky, nýbrž ji v přiměřené míře v úvodních dvou kapitolách shrnuje, platí i obecně. A v klíčových už saským poměrům věnovaných kapitolách to má stále na mysli.

Ovšem nejsou to vzhledem k jejich rozsahu kapitoly v běžném slova smyslu, vidíme-li, že v prvním případě přesahuje dvě stě a v druhém pak dosahuje takřka 150 stran. Obě partie jsou proto dále smysluplně členěny. První z nich pojednává o tom, jak se nižší saská šlechta reflektuje na evropských a saských univerzitách (s. 83–303), při čemž za chronologické mezníky jsou právem vzata data založení místních „zemských“ univerzit Lipska a Wittenbergu. A v těch dalších jsou postihovány všechny formy materiálního jistění studií včetně stipendijních pobídek a ubytovacích možností, ale i otázky vlastní výuky a snad opravdu všeho, co s ní souviselo.

Druhý oddíl pak detailně skupinově shrnuje, jaké byly osudy, resp. uplatnění se jejich členů v saské společnosti po návratu ze studií. A to ovšem nikoliv toliko ze zahraničních (vidíme, že tam šlo až překvapivě o malou minoritu), ale předpokladatelně především z místních učilišť či alespoň ve wettinském teritoriu nebo v blízkosti se nalézajících univerzit, tedy po obou klíčových a pak chronologicky Jeny 1548 a Zerbstu (1582, *gymnasium illustre*),³ a Erfurtu 1379/89 (s. 323–465). Klíčová je v této souvislosti tabulka č. 22 na s. 180, která svým způsobem je sumarizací autorčina výkladu, k níž se ještě vrátím, protože přináší dosti jasný závěr, doslova shrnující to, co přináší biografický slovník saské šlechtické inteligence v rozsahu zhruba od sklonku 13. věku do doby kolem roku 1600. To znamená, že rok 1600⁴ je termínem *ad quem* příslušné imatrikulace, nicméně osudy těchto osob jsou sledovány – pokud bylo lze – až do data jejich smrti.

Vzhledem k rozsahu materiálu se autorka musela omezit jen na osoby šlechtického (leckdy ovšem, zejména ve starší době) jen předpokládaného původu. Není pochyb o tom, že by byl užitečný pendant k této práci v podobě analýzy univerzitního studia nešlechtických, zejména měštanských univerzitánů, kteří s pokrokem času nabývali na počtu, ale i na významu. A asi by se ukázalo zřetelné prolínání obou těchto vrstev s narůstajícím počtem měšťanstva. Tedy: co je míněno šlechtou? Nikoliv její nejvyšší špičky. Autorka ji – nutně mechanicky – dělí na panstvo (*Herren*), jež však tvořilo proti rostoucímu počtu šlechty nižší – rytířů (*Ritter*) – v podstatě pouhý zlomek, tím spíš, že se některé významné rody snažily vyvinout z wettinského podruží příklonem k České koruně. Ostatně řada z těchto rodů průběhem 15. století vymřela, a tak jejich podíl na saské vzdělanosti byl limitován.

Jinými slovy jde tak v autorčině výkladu zejména o šlechtu nižší (*Niederadel*), ať ji nazveme rytířstvo či jinak, jejíž původní heterogenost se průběhem 15. století vyrovnávala, mj. také častějším přechodem do blízkých měst. A ovšem platí, že v řadě případů (mohu jen odhadovat, že může jít o mnoho desítek) jsou pramenné informace, jak pokud jde o původ osob, tak o jejich sociální statut (nejde-li o více osob jednoho rodu v průběhem delšího

3 „Kleine Universität“, viz: Berent SCHWINEKÖPER, *Handbuch der historischen Stätten Deutschlands 11 Sachsen-Anhalt*, Bd. 11. Provinz Sachsen Anhalt, Stuttgart 1975, s. 527.

4 Nicméně autorka se tohoto svého rozhodnutí ne vždy drží a různě je překračuje (viz např. tab. 22).

časového období) velmi neurčité, ne-li nulové. Ale vzhledem k tomu, že autorka pracuje s velkými čísly, nehrají tyto divergence větší roli. Nicméně v obecných výkladech se přihlíží ke šlechtě v tom širokém slova smyslu, čili dochází tu k jisté opravě v souvislosti s titulkem knihy.

Druhou daností je teritorium, které je vymezeno panstvím saských Wettinů, které se ovšem v Horní Lužici prolínalo s lucemburskou a postlucemburskou Korunou království českého, takže nutně tu dochází k jistému průniku. Ostatně pražská univerzita přestala být (až na výjimky) po vydání Kutnohorského mandátu („dekretu“) v r. 1409 přitažlivá, tím spíš, že se tu nabízela blízká univerzita lipská. Předtím ovšem zastiňovala jednoznačně všechny univerzity. Čtenář by zde velmi uvítal alespoň základní mapku s relevantními údaji, která by výrazně usnadnila orientaci.

Přehlednosti díla velmi pomáhají často pracné diagramy a tabulky se statistickými údaji, což je možno demonstrovat nejlépe na tabulce č. 22 (s. 180). Jde o statistiku navštívených univerzit v rozpětí let 1295–1610. Celkem v ní figuruje 38 univerzit (je nepochybné, že těch pět neurčitelných univerzitních návštěv nemůže s pořadím zamíchat) s celkem 2908 imatrikulacemi. Za pozornost stojí, že mezi prvními deseti je hned po Lipsku (1219) Wittenberg (525), pak přichází Jena (232) a Erfurt (202), následovány třemi severoitalskými univerzitami: Padovou, Bolognou a Sienou (148, 143 a 83). Výrazný odstup pak je u Ingolstadtu (57), Tübingen (32) a Frankfurtu nad Odrou (31). Následnou čtveřici tvoří Štrasburk, Marburg, Praha a Kolín nad Rýnem.

Pozice Prahy je přitom specifická v tom smyslu, že do doby Kutnohorského „dekretu“ byla její role zcela dominující a Vídeň, Krakov i Heidelberg naopak marginální (29, 26, 26 a 21), neboť většina z imatrikulací ovšem pochází z doby po r. 1409. A totéž se týká v celé sledované době i univerzit francouzských, resp. anglických, které nehrají v podstatě žádnou roli. Naopak data výše uvedených juristických učilišť italských jsou hodna pozornosti. Ostatně lze říci, že zamyšlení nad každou tabulkou či diagramem může být námětem pro svým způsobem důležité a různě dále vedoucí závěry, s nimiž se v podstatě v různých formách v textu setkáváme.

V části o uplatnění se graduovaných osob šlechtického původu v domácí saské společnosti lze těžko zdůraznit větší či menší význam té či oné stati, protože jde o vyvážený, celoplošný přehled. Snad jen podtrhnu několik klíčových druhů jejich aktivit ve jmenovaném rámci: Jde o postavení, často vůdčí, v saském kléru, na saských univerzitách jako učitelé ale také ve wetinských službách, zejména v panovnické radě, resp. kanceláři.

Není třeba dalších reflexí, i když by bylo možno pokračovat. Stačí tedy závěrem konstatovat, že autorka, chtějí čtenáři usnadnit orientaci ve výsledcích svých výzkumů, podává na konci textového svazku na s. 466–480 facit svého díla ve 14 tezích. Jejich četbu lze doporučit těm, kteří nemají čas na to, aby se prokousávali celým dílem, jehož význam nejen pro saskou historii a historiografii, ale i pro dějiny univerzit a vzdělanosti obecně je snad z výše podaného dostatečně zřejmý. Že vedle rejstříku jmenného není podán potřebný rejstřík věcný, je škoda. Umím to ale pochopit.

Ivan Hlaváček